

*Єщенко Н. О.,
доцент кафедри української та російської мов як іноземних
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Бондаренко Ю. С.
магістр Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

БІБЛЕЇЗМИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ХХ-ХХІ СТ.СТ.)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню біблійних фразеологізмів та прецедентних імен, що функціонують в українській художній прозі ХХ–ХХІ століть. Здійснено семантичний та лінгвостилістичний аналіз біблеїзмів у художніх текстах, де вони утворюють своєрідний біблійний інтертекст, забезпечуючи зв'язок між текстом художнього твору і текстом Біблії. Розглянуто прагматичні функції біблеїзмів.

Ключові слова: біблеїзм, прецедентне ім'я, інтертекстуальність, алюзивна функція.

Постановка проблеми. Тривалий час культура християнського світу звернена до Біблії, яка є джерелом духовних та моральних істин і настанов. Біблія здійснила величезний вплив на формування, розвиток і збагачення культур і мов християнських народів. Щоденне використання Біблії у сфері богослужіння, читання цього твору багатьма прошарками населення, вживання лексичних і фразеологічних одиниць біблійного походження у художній літературі та побуті визначили провідну роль Біблії у збагаченні, розвитку та вдосконаленні української літературної мови.

Біблійний канон Сергій Аверинцев вдало назвав маленьким літературним всесвітом [1]. Справді, у Книзі Книг представлені міфи, легенди, епос, релігійно-ритуальні та юридичні кодекси, історичні хроніки, притчі, воїнські повісті, перекази, оповіді, життя, народні пісні, релігійні гімни, любовна лірика, віршовані мотиви, філософські й морально-побутові афоризми, слова, казання, повчання, поеми, пророцтва, діалоги. Текст Біблії ми розглядаємо як прецедентний текст, тобто текст важливий і загальновідомий в українській культурі. Цей текст входить у спільний когнітивний простір мовців українського соціуму і соціумів християнських культур. Ю. М. Караулов дає таке визначення прецедентних текстів – це «готові інтелектуально-емоційні блоки, значущі для особистості у пізнавальному і емоційному плані, добре відомі у суспільстві і які постійно використовуються у комунікації» [2]. Прецедентність ґрунтується на спільності фонових знань мовців.

Письменство всіх часів освоювало інтертекстуальні елементи Святого Письма, в якому міститься Божественне одкровення. Головним об'єктом розуміння і тлумачення залишається душевне життя. Одне з тлумачень Святого Письма передбачає інтерпретацію описаних у ньому подій від створення світу до Ісуса Христа як вираз того чи іншого стану людської душі [3]. Таким чином, текст Старого і Нового Завітів стає внутрішнім, особистісним, засвідчує єднання кожного з божественним космосом. Окреме єднається із загальним, «усвідомлює» себе невіддільною ланкою цілісності, тобто перебуває у Богові, який водночас присутній у розмаїтті

світу. Емпіричне буття долучається до містичної реальності, розуміння співпричетності індивіда до вищого світу, набуває урочистої тональності. Подібне освоєння біблеїзмів властиве і українським художнім текстам.

Мова Біблії є джерелом релігійно-поетичної символіки, афористики та ідіоматики. Утворення у художніх текстах, які виникли на основі тексту Біблії або біблійного сюжету, є алюзіями, в яких чітко проглядається додатковий смисл посилення на джерело. Вони характеризуються семантичною та стилістичною маркованістю, підвищеною експресивністю. Біблійні сентенції часто вживаються з метою аргументації суджень авторів художніх творів. Важливою рисою біблеїзмів є функція осмислення морального ідеалу, який є важливим для ідейного розуміння твору і апелює до совісті людини, її світогляду, дозволяє відійти від окремого історичного національного та звернутися до загальнолюдського, що уособлюється у духовності кожної людини і виходить за рамки сюжету твору [4, с. 91].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення біблеїзмів в українській мові зверталися лінгвісти: А. П. Коваль [5], С. Я. Єрмоленко [6], М. Скаб [7], Т. П. Вільчинська [8], В. Ф. Полесна [9] та ін.

Біблеїзми, що увійшли в українську мову і функціонують у текстах, можна поділити на прецедентні імена (індивідуальні імена, пов'язані з загальновідомим текстом чи ситуацією; імена-символи, що вказують на еталонну сукупність певних якостей), фразеологізми (стійкі лексично неподільні сполуки слів) та крилаті вирази (стійкі афористичні вислови).

Мета статті – здійснити семантичний аналіз біблеїзмів, що виконують алюзивну функцію в українських художніх текстах, та розглянути функціонування біблеїзмів в українській художній прозі. Об'єктом дослідження є біблеїзми, які функціонують в українській прозі ХХ–ХХІ ст.ст. як інтертекстуальні вкраплення. Аналіз здійснено на матеріалі Корпусу української мови, підкорпусу «Художня проза», що розміщений на лінгвістичному порталі mova.info [10].

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантичні та сюжетні запозичення з Біблії виконують у текстах художньої літератури декілька функцій. З одного боку, вони оформлюють зміст тексту. З іншого, ці запозичення мають естетичні функції, підвищують експресивно-емоційну виразність висловлювання, допомагають досягти прагматичного ефекту. Біблеїзми також можуть слугувати характеристичі людини, її дій, почуттів, емоцій, а також характеризувати ставлення персонажів до подій, допомагають виявити основну ідею твору [2, с. 7]. Біблійні вирази є прецедентними текстами, готовими інтелектуально-емоційними блоками, стереотипами, які вживаються як інтертекстуальні

елементи, забезпечуючи інтертекстуальний зв'язок між різними текстами: текстом художнього твору і текстом Біблії.

Біблеїзми, що зустрічаються у прозових художніх текстах, можна згрупувати за семантичними ознаками денотатів: 1) біблеїзми, що виникли на основі топонімів: *Едемський сад, Содом і Гоморра, земля обітована, Вавилон*; 2) біблеїзми, що виникли на основі антропонімів: *Адам і Єва, праматір Єва, Каїн, Ірод*; 3) біблеїзми, що виникли на основі назв природних та надприродних явищ: *дерево пізнання добра і зла, заборонений плід, всесвітній потоп, неопалима купина, єгипетська тьма, манна небесна*; 4) біблеїзми, що виникли на основі назв соціально-історичних подій та явищ: *втрачений рай, у поті чола, вавилонське стовпотворіння, єгипетська неволя, єгипетські кари*; 5) біблеїзми, що виникли на основі назв артефактів: *Ноїв ковчег, Вавилонська вежа, написати на скрижалях, золоте теля, єрихонська труба, єрихонські мури*; 6) біблеїзми, що виникли на основі назв почуттєвої сфери: *зі страхом і трепетом приступити*; 7) біблеїзми, що виникли на основі кількісних назв: *ім'я ім легион* тощо.

Біблійні імена та вирази розвинули в українській мові переносні метафоричні значення на основі первинного значення, виступаючи донорською зоною для позначення певних понять та уявлень і проєктуючи свою структуру знань на позначувані поняття. Наприклад, біблійний вираз *золоте теля* з первинним значенням «ідол, зроблений із золота народом Ізраїлю тоді, коли Мойсей піднявся на гору Синай, і якому поклонялися юдейські племена» (Вихід 32:1–8) розвинув переносне фразеологізоване значення «багатство, збагачення як єдина мета життя»: «*На долях завжди вирувало своє життя: з прикрас золотих творили собі ідолів і поклонялись їм, побивали камінням пророків і з захватом слухали демагогів. Робили своїм ідолом золоте теля і підносили культ слабкостей людських.*» (Є. Сверстюк). Біблеїзм *земля обітована* з прямим значенням «країна, куди після довгих поневірянь (через сорок років) пророк Мойсей вивів свій народ (Палестина)» розвинув кілька переносних значень: 1) «край (місце) багатства, достатку, щастя»; 2) «край, куди хто-небудь дуже хоче потрапити; місце чий-небудь заповітної мрії, кінцевої мети»; 3) «предмет чийх-небудь пристрасних бажань, надій, прагнень»: «*Царський град був переполошений, коли Симеон заявив: «Я, Симеон, повинен, яко Мойсей, позбавити мій народ рабства ромеїв і привести його у землю обітовану...»*» (Р. Іванченко «Отрута для княгині»); «*Ми знаємо, що йдемо не у землю обітовану, але принаймні на тій землі ще не перетворили воду на кров*» (В. Шкляр «Залишенець. Чорний ворон»); «*Се та обітована земля, де тільки і спочити людям, котрих утомило життя*» (Ю. Горovenko «Хроніка з смутного часу»); «*І зупинившись там, де їй до впадоби, у землі обітованій, не там, звідки її може зірвати вітер, а вріши у неї корінням, вона пришипить себе до дому, до близьких, до майна і буде ними дорожити*» (Г. Пагутяк «Жорстокість існування»); «*Перемога змушує переможців побачити, що добро, за яке вони билися, виявляється заплямленим і тьмяним, що земля обітована здалеку видається кращою, ніж зблизька*» (В. Сланчук «Книга забуття»).

Розглянемо детальніше розвиток метафоричних символічних та фразеологізованих значень у біблеїзмах, що вживаються в українській художній прозі. Прозаїки вживають біблеїзми як у прямих, так і у переносних значеннях.

1. Біблеїзми – топоніми.

Едемський сад (Едем) – І. Місце, де жили створені Богом перші люди Адам і Єва (Буття 2:8 – 3:24) → II. Рай, райське місце, райська насолода. III. Квітучий сад, схожий на райський сад

(Едем). I. «*Заболотний жартома зауважує, що, певне, і у садах Едему паслін уже був, мав своє місце поміж перших, ще райських бур'янів...*» (О. Гончар «Забілили сніги»). II. «*Одне слово, то був маленький Едем, про який більше не знали, ніж знали*» (Г. Пагутяк «Монастир святого духа»); III. «*... премудрий Кирик сам себе переплюнув: не поскупився – спеціально витисав із Англії королівського садівника, а з Голландії модного квітникаря, під керівництвом яких <...> вітчизняні «ботаніки» та муніципальні «озеленювачі» перетворили «дебр-пустиню непопиту» у квітучий Едем*» (Г. Тарасюк «Гаспид і Маргарита»). У творі, з якого взято останню цитату образ «квітучого Едему» чергується з образом «рай нечестивий», чим підкреслюється зовнішня подібність саду (життя) до райського Едему, але внутрішня невідповідність йому.

Содом і Гоморра – I. Старосврейські міста, які зруйновані Богом за гріхи їхніх мешканців (Буття 19:24–25) → II. Розпуста, безладдя, хаос. III. Катаклізм, що призводить до загибелі. I. «*Так бігли у Хіросімі, так озиралися на Содом і Гоморру, так гинула Помпея, у клубках диму осідають вежі, розтріскується бетон і плавиться сталь, виють пожежні машини, поліція оточує квартал*» (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»); II. «*Улаштувала содом і гоморру, а тепер сидить і не знає, що з тим робити*» (Люко Дашвар «Мати все»); «*І я, я теж була серед облудних фарисеїв, серед тих, хто правив сатанинський бал, хто вів до погибелі Содом і Гоморру...*» (Г. Тарасюк «Сестра моєї самотності»); «*Зате... Що робилося за лапшунками-кулісами! По темних задвірках, куди подвійна партійна мораль цинічно загнала людські пристрасі! Содом і Гоморра! Але про ті узаконені неписаними законами кабінетно-катакомбні вакханалії... зась було говорити, не те що у книжках писати.*» (Г. Тарасюк «Гаспид і Маргарита»); «*Вони такі нині кручені, непевні якісь, понадивляються того кіна гидкого по телевізору про всіляких виродків та й брешуть?.. Боже, що за времі лютеє, вже й кривці власній не ймеш віри?! Ой, Содом і Гоморра...*» (Г. Тарасюк «Мій третій і останній шлюб»).

Вавилон – I. Назва стародавнього міста у Месопотамії. → II. Місто розкоші й розпусти, повне спокус. I. «*Вавилон – це ж і означає у перекладі «змішання»; «Це ж звіди й Синдбад-мореплавець. Це ж там був і Вавилон – столиця царів, «золота чаша у руках Господа, з якої упивалися всі народи», як сказано у пророка Єремії»; «Де був і плач Вавилонський, і полон Вавилонський, і Александр Македонський, що увійшов у Вавилон тріумфально, та вже й не вийшов.*» (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»). II. «*Може, не випадково Історія знову завертає на Вавилон?»*; «*Взагалі уся ця глобалізація – новітній Вавилон*»; «*З гори на нас дивиться князь Володимир з хрестом, шкода, що кам'яний, хай би знову охрестив киян, їм це було б корисно, бо Київ уже зовсім, як Вавилон*»; «*Сюрреалістичний Вавилон сучасного світу*» (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»).

Отже, біблійні топоніми зазнали метафоричного переосмислення і послужили донорською зоною для позначення більш узагальнених, абстрактних понять: «щастя і достаток», «заповітна мрія, пристрасне бажання» (*земля обітована*), «рай» (*Едем*), «розпуста, хаос» (*Содом і Гоморра*), «розпуста і розкіш» (*Вавилон*). Вживаючи прецедентні топоніми, автори художніх текстів описують певні суспільні ситуації, місця і міста, даючи, таким чином, їм характеристику і оцінку. Біблійні топоніми також проєктують свою первинну семантику на означувані поняття, чим вводять читача у рамки біблійного хронотопа.

2. Біблеїзми – антропоніми.

Кайн – І. Син Адама і Єви, що вбив свого брата Авеля. → П. Зрадлива, підступна людина, братовбивця. І. «*Отже, це там Кайн убив Авеля*». (Л. Костенко «Записки українського самашедшого») → П. «...*може, Бог хотів подивитися на місця колишнього раю, де Він створив першу людину, де колись один Кайн убив одного Авеля, а тепер той гріх розрісся до таких масштабів, що несила вже розібратись, хто кому Кайн, хто кому Авель*». (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»).

Ірод – І. За Євангелієм, юдейський цар Ірод, який дізнавшись про народження Ісуса Христа, наказав повбивати всіх немовлят, бо йому було пророковано, що один з новонароджених, виріши, скине його з престолу. → П. Людина-мучитель, людина-тиран, жорстока людина. П. «*А якийсь Ірод потирає руки*»; «*Сучасний Ірод, дрібний і підлий*». (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»); «– *Про те, що ми з тобою, немов Йосип з Марією та дитятком, утікаємо від Ірода до Єгипту*» (В. Шкляр «Залишенець. Чорний ворон»).

Отже, біблійні антропоніми набули в українській мові узагальнення та символізації: *Кайн* – зрадник, братовбивця, *Ірод* – жорстокий мучитель. У художніх текстах біблеїзми-прецедентні імена дають характеристику людей, їхніх вчинків, виражають ставлення одних персонажів до інших.

3. Біблеїзми – назви природних та надприродних явищ.

Заборонений плід – І. Плід «дерева пізнання добра і зла», що росло у раю, і який Бог заборонив їсти Адаму і Єві. Єва зірвала плід і з'їла його, «і разом дала теж чоловікові своєму – і він з'їв» (Буття 3: 6). → П. Сильна спокуса, оволодіння якою може призвести до біди. І. «*У глибині душі він почувався працуром, який хоче скуштувати заборонений плід – смертельний чи поживний?*» (В. Тарнавський «Порожній п'єдестал»). П. «*Здавна відомо, що заборонений плід – найсолодший*» (О. Гончар «Собор»).

Всесвітній потоп – І. Потоп, який навів Бог на землю через гріхи людей (Буття 6:11-12). → П. Затоплення, сильна злива. Велика катастрофа. І. «*Всесвітній потоп, як дізнався Раскатов, був однією з найбільш часто згадуваних катастроф минулого*» (Любка Дереш «Миротворець»), «*Це гірше, ніж 11 вересня 2001 року для Америки і страшніше, ніж всесвітній потоп*» (М. Матіос «Кулінарні фіглі»). П. «*Другий всесвітній потоп, – зітхнувши, зіронізував Максим*» (В. Заєць «Темпонавти»); «*Землетрус, виверження вулкану, всесвітній потоп – погані партнери*» (М. Меднікова «Тю!»).

Соляний стовп – І. На соляний стовп була перетворена дружина праведника Лота, коли переступила заборону і оглянулася на Содом і Гоморру, тікаючи з міст перед їхнім знищенням. → П. Непорушність. *Перетворитися на соляний стовп* – «завмерти від несподіванки, подиву, обурення». І. «*Дівчинка стоїть, як скам'яніла на соляний стовп Лотова жінка, і ніяк не може второпати, кому мама кричить, майже ридючи*». (Г. Тарасюк «Гаспид і Маргарита»). П. «*Я стояв, схожий на соляний стовп, до якого ведуть чергового мученика, найбільшого грішника, більшого за якого годі й уявити*» (В. Лис «Графіння»); «*Він вийшов із засідки і застиг, як соляний стовп*» (Н. Гуменюк «Коханий волоцюга»).

Манна небесна – І. Їжа, яку Бог посилав юдеям кожного ранку з неба протягом сорока років, поки вони йшли пустелею в землю обітовану (Вихід 17:14 –16) → П. Несподівано одержані життєві блага. І. «*Хіба у Мері не зробив вам воду солодкою й не послав вам манны з небес, а у Хориві не дав вам із скелі питися?*» (Г. Хоткевич «Авірон»). П. «*Іноді гарний*

кусень впадав, як манна з неба, від дачників». (М. Меднікова «Тю!»); «*Сяде – і чекатиме обіцяної з неба манны небесної, молочних рік, кисільних берегів*». (В. Тарнавський «Порожній п'єдестал»).

Біблійні фразеологізми цієї групи у своєму переносному значенні вживаються, переважно, на позначення абстрактних понять («сильна спокуса», «непорушність», «несподівані життєві блага»), а також явищ («затоплення, катастрофа»). У художніх текстах біблійні фразеологізми виконують характерологічні функції: виражають ставлення автора (або персонажа) до зображуваних подій та персонажів твору.

4. Біблеїзми – назви соціально-історичних подій та явищ.

Втрачений рай – І. Рай, з якого Бог вигнав Адама і Єву після їхнього гріхопадіння. → П. Предмет туги за минулим. І. «*І видобулися з черева люди, і дивилися на мертве чудисько з таким жалем, з яким новомодні предки Адам та Єва дивилися на втрачений рай*». (В. Підмогильний «Місто»). П. «*Хоч не нагадує про той втрачений рай!*» (Л. Тендюк «Слід «Баракуди»); «*І вахти коло стерня згадує, як втрачений рай*» (Л. Тендюк «Викрадення»).

У поті чола – І. «У поті чола свого їстимеш свій хліб», – сказав Господь Адаму перед вигнанням його з раю. → П. Важка праця, великі труднощі, повсякденна робота. П. «*Сільські діти, ми добре знали, що кожен шмат хліба, кожна копійка дістається тяжкою працею, у поті чола, а не падає до рота, наче груші з верби*». (А. Дімаров «На коні і під конем»); «*Скільки людей зустрілося з нею, часом наткнувшись мимохідь, скільки розминулося, пройшовши поруч, пропрацювавши увесь вік у поті чола*» (Ю. Мушкетик «Біла тінь»).

Соломонове рішення – І. Рішення, яке прийняв цар Ізраїлю Соломон (965–928 рр. до н. е.), розсудивши двох жінок, що сперечалися за немовля. → П. Мудре рішення, вчинок. П. Мудрість. П. «– *Мудре, соломонове рішення!*» (Л. Тендюк «Слід «Баракуди»); «*І тут йому просвітлило у голові, й він прийняв майже соломонове рішення*». (В. Лис «Соло для Соломії»).

Біблеїзми – назви артефактів.

Ноїв ковчег – І. Ковчег, який Бог звелів побудувати Ноеві перед всесвітнім потопом. → П. Хованка від чогось недоброго, притулок, захист. І. «*Ти ж знаєш, що навіть Ноїв ковчег у час всесвітнього потопу зачепився за вершечок нашого Арарату*». (В. Шкляр «Ностальгія»). П. «*Ноїв ковчег в океані дріб'язковостей, ще б коректорів виселити, – йому остогидло бачити просто себе цю розповнілу кралю, зосередитись, зосередитись...*» (В. Дрозд «Катастрофа»); «– *Адаме, Ноїв ковчег уже давно біля гори Арарат, а ви й досі по той бік потоку...*» (О. Черногуз «Аристократ» із Вапнярки!»).

Написати на скрижалях – І. У Старому Заповіті Мойсей записав на дошках (скрижалях) на горі Сінай 10 заповідей від Бога. → П. Зберігати те, куди занесені пам'ятні події, дати, імена і т. ін. П. «*А от чи допоможе невідома еманція дніпрового пагорба вписати своє ім'я на скрижалі науки?*» (В. Савченко «Дві вершини Гороскопу»); «*На секунду аж перехотило подих: величезна держава, котру так скрупульозно збирали царі, – і уся під ним, Василенком, і його прізвище буде навечно вписане у скрижалі історії!*» (Р. Самбук «Останній заколот»).

Єрихонська труба – І. Труби, в які сурмили євреї на чолі з Ісусом Навином, щоб узяти місто Єрихон, і від сильного звуку яких обвалилася стіна Єрихона, і євреї без перешкод увійшли у місто. → П. Потужний, оглушливий звук; гучний, потужний голос. П. «*Але замість Мілі, що злякано стрепенулася від цих*

слів, ніби за вікном гримнули **єрихонські труби** (Господи, що з нею зробило життя?!), відповіла Жоржетта.» (Г. Тарасюк «Покоївка»).

Наведені фразеологізми останніх двох груп у переносному значенні зазнали узагальнення і абстрагування.

Як бачимо, автори художніх творів вдаються до біблійних фразеологізмів та прецедентних імен як в їх первинному прямому, так і у переносному значенні. Біблеїзми в їх прямому значенні виступають, переважно, як об'єкти порівняння, проєктуючи біблійний інтертекст на тканину художнього тексту. У переносному значенні вони виступають метафоричними позначеннями для реципієнтної сфери «абстрактних понять», що виражають емоційні стани, мисленнєві процеси, особливості характеру, дій та вчинків людей, фізичні та соціальні характеристики людей, об'єкти та явища зовнішнього світу та ставлення до них людини. Вживання біблійних фразеологізмів та прецедентних імен сприяє більш експресивному зображенню подій та персонажів художніх творів, їх прагматичній характеристиці (оцінка, емоційне ставлення).

Лінгвостилістичний аналіз вживання біблеїзмів у художніх текстах засвідчує символізацію, узагальнення біблійних прецедентних імен, що реалізується у художньому мовленні авторів. Такі прецедентні імена, як Едем, Содом і Гоморра, Вавилон, Каїн, Соломон, Ірод символізують певні кваліфікативні значення-характеристики. Письменники часом вдаються до етимологізації прецедентних імен, чим підказують читачеві конотативні значення символічних назв: «**Вавилон** – це ж і означає у перекладі «змішання» (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»).

Найбільш поширеним стилістичним засобом увиразнення біблеїзмів у художніх текстах є порівняння, в яких біблеїзми виступають «образами» порівняння, тобто тим, з чим порівнюється: **земля обітована** (батьківщина → земля обітована; той бік річки → земля обітована; нові поневіряння → не земля обітована) – «...це не поглиненим чужою стихією, їхня втрачена, окрадена батьківщина **ввижається обітованою землею**, уділеною їм Усевишнім?» (Е. Андієвська «Роман про добру людину»), «...до мосту зовсім близько, й кожен намагався **пробитись на переправу, наче по той бік річки починалася земля обітована**» (Р. Самбук «Міст»); «**А там і колючий дріт, і голод, і тиф ... Ні, це вам не земля обітована, це нові поневіряння і злидні**» (В. Шкляр «Залишенець. Чорний ворон»). В останньому прикладі порівняння постає у формі заперечення. **Вавилон** (глобалізація → Вавилон; Київ → Вавилон) – «**Взагалі уся ця глобалізація – новітній Вавилон**», «**З гори на нас дивиться князь Володимир з хрестом, шкода, що кам'яний, хай би знову охрестив киян, їм це було б корисно, бо Київ уже зовсім, як Вавилон**» (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»); **всесвітній потоп** (вода летиться → всесвітній потоп; страшна подія → всесвітній потоп) – «**Вода цебенить, хлюпоче, летється, ніби почався всесвітній потоп**» (Л. Тендюк «Альбатрос – блукач морів»), «**Це гірше, ніж 11 вересня 2001 року для Америки і страшніше, ніж всесвітній потоп**» (М. Матіос «Кулінарні фіглі»); **соляний стовп** (дівчинка → соляний стовп; німець → соляний стовп) – «**Дівчинка стоїть, як скам'яніла на соляний стовп Лотова жінка, і ніяк не може второпати, кому мама кричить, майже ридючи**» (Г. Тарасюк «Гаспид і Маргарита»), «**Німець стояв, мов соляний стовп серед зимної пустелі**» (В. Лис «Соло для Соломії»); **манна небесна** (несподівана блага → манна небесна) – «**І вони звалються на вас, як манна**

небесна» (Р. Самбук «Есесівські мільйони»); **втрачений рай** (вахти коло стерна → втрачений рай) – «**І вахти коло стерна згадую, як втрачений рай**» (Л. Тендюк «Викрадення»); **Ноїв ковчег** (старе судно → Ноїв ковчег) – «**Або коли цих он двох розшукували, що їм старе списане судно видалось було за Ноїв ковчег...**» (О. Гончар «Тронка»); **єрихонські труби** (відповідь → гримнули єрихонські труби) – «**Але замість Мілі, що злякано стрепенулася від цих слів, ніби за вікном гримнули єрихонські труби** (Господи, що з нею зробило життя?!), відповіла Жоржетта.» (Г. Тарасюк «Покоївка»).

Метафоричне вживання біблійних фразеологізмів та прецедентних імен є конструктивним елементом семантичного простору та формальної організації художнього тексту: «**Куплена рік тому дача у Науковому селищі <...> стала для Великопольського тією «землею обітованою», куди він останнім часом усе частіше втікав од життєвих бур і тривог, од холоду сімейних відносин та, власне, і від самого себе**» (М. Дашків «Торжество життя»); «**Каже, нащо я з тобою, з іродом, зв'язалася? Все життя мучуся**» (О. Бердник «Чаша Амріти»); «**Ноїв ковчег покидьків американського суспільства!**» (П. Загребельний «Безслідний Лукас!»). Образні перифрази до біблеїзмів урізноманітнюють висловлення та посилюють його емоційно-експресивне забарвлення: «**Це ж там був і Вавилон – столиця царів, золота чаша у руках Господа, з якої упивалися всі народи**, як сказано у пророка Єремії». (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»), «**Вічнозелений міфічний едем, місце пропуски прародителів наших!**» (О. Гончар «Берег любові»).

Часом біблійні фразеологізми, метафоризуючись, зазнають трансформації у художніх текстах, зокрема розширення – **заборонений плід страйку та профспілки**: «**Та їм якось пощастило прогнівити драгівливого Скупого Бога – зогрішили, спробувавши заборонений плід страйку та профспілки, – і він запровадив восьмигодинний робочий день**» (М. Соколян «Химерне місто Дрободан»); **неспалима купина людської любові, дружби й братерства**: «**Я буду вмирати, та поки моє серце у мені, я буду шукати шляхів до іншого серця, сповненого великої віри у неспалиму купину людської любові, дружби й братерства...**» (І. Багрянний «Людина біжить над прірвою»); **вавилонська вежа мов, термінології, жаргонів**: «**Гімалаї інформації, арктичні кола книжкових торосів, вавилонська вежа мов, термінології, жаргонів – кому воно потрібне!**» (П. Загребельний).

Епітети, виступаючи художніми означеннями до біблеїзмів, увиразнюють семантичні ознаки понять: **вічнозелений міфічний едем; новітні Содом й Гоморра; солодка обітована земля; новітній Вавилон, новий Вавилон, великий Вавилон, сюрреалістичний Вавилон; недорослий костюмований Ірод, сучасний Ірод дрібний і підлий**. Як бачимо, це, переважно, епітети з темпоральною семою «новий», «сучасний». Вживаючи подібні епітети, автори отожднюють зображувані події та реалії з подіями та реаліями біблійної історії: «**Коли посилювався залізний ураган, залізний дощ новітніх Содому й Гоморри, Максим знову виходив на танок і дивився, як метушилися по левадах і ген по засніженому болоті люди, мов збожеволілі чорні комашки...**» (І. Багрянний «Людина біжить над прірвою»); «**Взагалі уся ця глобалізація – новітній Вавилон**», «**Сюрреалістичний Вавилон сучасного світу**», «**Сучасний Ірод, дрібний і підлий**» (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»).

Мінімальні синтагматичні контексти функціонування біблеїзмів конкретизують та увиразнюють їх семантику: **Содом і Гоморра – жах, хаос, залізний ураган, залізний дощ Содому**

й Гоморри: «Це все закономірно, і цей ось жах Содому і Гоморри» (І. Багрянний «Людина біжить над прірвою»); **Вавилон – Вавилон сучасного світу, розмноження Вавилону:** «Сюрреалістичний Вавилон сучасного світу» (Л. Костенко «Записки українського самашедшого»); **написати на скрижалях – вписати на скрижалі науки, історії, історії України:** «А от чи допоможе невідома еманція дніпрового пагорба вписати своє ім'я на скрижалі науки?» (В. Савченко «Дві вершини Гороскопу»); **у поті чола – заробляти хліб, діставати шмат хліба, кожну копійку, працювати увесь вік у поті чола:** «Сільські діти, ми добре знали, що кожен шмат хліба, кожна копійка дістається тяжкою працею, у поті чола, а не падає до рота, наче груші з верби» (А. Дімаров «На коні і під конем»).

Біблійні фразеологізми набувають у художніх текстах певного стилістичного забарвлення, переважно патетичного, іноді іронічного. Так, іронічного забарвлення набуває у художніх контекстах фразеологізм у поті чола: «Народна ідея» <...> таке кругленьке, хитреньке назвисько хитренької організації... і нашим, і нашим. І очі нікому не коле, бо всі – за народ, і патріотично, бо всі патріоти, і гуманно, бо всі гуманісти, що тим народом денно й ноцно у поті чола переймаються <...> та голови мудрі сушать, як його, нещасного, оцасливити, себе не забувши...» (Г. Тарасюк «Гаспид і Маргарита»); «Бо тепер пиячать ва-банк, тепер кожна пляшка здобувається з ризиком і кров'ю у поті чола» (Ю. Андрухович «Московіада»).

Висновки. Більшість біблійних прецедентних імен та фразеологізмів, що зустрічаються у художніх текстах, у своєму переносному значенні зазнали узагальнення, абстрагування та символізації. Вони виступають метафоричними позначеннями для реципієнтної сфери «абстрактних понять», що називають емоційні стани, мисленнєві процеси, особливості характеру, дій та вчинків людей, фізичні та соціальні характеристики людей, об'єкти та явища зовнішнього світу та ставлення до них людини.

З точки зору прагматики, домінуючими функціями біблеїзмів у художньому тексті є характерологічна і оцінна функції. Біблійні алюзії виконують також емотивну, експресивну функції та характеризуються стилістичною маркованістю. Біблеїзми характеризують персонажів, їхній внутрішній світ, топоси, суспільні ситуації, сюжетні події та ставлення до них автора, виражають ставлення одних персонажів до інших, певні стильові реєстри тощо.

Найпоширеніша мовно-стилістична функція розглянутих алюзій – порівняння, в яких біблеїзми виступають «образами» порівняння. Інші стилістичні засоби актуалізації біблеїзмів: метафора, епітетизація, перифраз, трансформація у художньому тексті, певне стилістичне забарвлення.

Біблійні алюзії утворюють своєрідний біблійний інтертекст у тексті художнього твору, забезпечують зв'язок між елементами різних культурних просторів: тексту художнього твору і тексту Біблії, активізують фонові знання читача, формують образну християнську картину світу.

Література:

1. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник / С. Аверинцев. – 2-е видання. – К.: Дух і Літера, 2004. – 640 с.
2. Черкас Н. В. Мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повоенному американському романі: автореф.

дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. В. Черкас. – Львів, 2004. – 20 с.

3. Ковалів Ю. І. Літературна герменевтика: [монографія] / Ю. І. Ковалів; КНУТШ. – К.: Київський університет, 2008. – 240 с.
4. Малікова О. В. Біблійний інтертекст у художньому тексті / О. В. Малікова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: збірник наукових праць; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – Вип. 8. – С. 85-94.
5. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – Вид. 2-ге. – Київ: Либідь, 2012. – 311 с.
6. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / Світлана Єрмоленко; Ін-т української мови НАНУ; Український науково-виробничий центр «Рідна мова». – Київ: Довіра, 1999. – 431 с.
7. Скаб М. Біблійні фразеологізми як об'єкт мовної гри у сучасній українській літературі / М. Скаб, М. Скаб // Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2012. – т. 25 (64). – № 2 (1). – С. 232 – 237.
8. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові 17-18 ст.: [монографія] / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.
9. Полесна В. Ф. Фразеологічні одиниці біблійного походження в українській історичній прозі (на матеріалі творів О. Гончара «Гаврія», «Перекоп» та Б. Лепкого «Мазепа») / В. Ф. Полесна // Тайни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): збірник наукових праць / Дніпропетр. нац. ун-т імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2008. – Вип. 8. – С. 172-179.
10. Корпус української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mova.info.
11. Біблія, або книги Святого писання Старого й Нового Заповіту: Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / Пер. проф. І. Огієнка. – Київ: Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1166 с.

Ещенко Н. А., Бондаренко Ю. С. Библизмы в художественном тексте (на материале украинской художественной прозы XX-XXI ст.ст.)

Аннотация. Статья посвящена исследованию библейских фразеологизмов и прецедентных имен, которые функционируют в украинской художественной прозе XX-XXI ст.ст. Произведен семантический и лингвостиллистический анализ библизм в художественных текстах, где они образуют своеобразный библейский интертекст, связывая текст художественного произведения с текстом Библии. Рассмотрены прагматические функции библизм.

Ключевые слова: библизм, прецедентное имя, интертекстуальность, аллюзивная функция.

Yeshchenko N., Bondarenko Yu. Bibleisms in the literary text (on the material of Ukrainian prose of XX-XXI centuries)

Summary. The article is devoted to the study of biblical idioms and precedent names, which function in the Ukrainian prose of XX-XXI centuries. Semantic and linguistic-style analysis of bibleisms in the literary texts is performed. Biblical idioms form a kind of biblical intertext, providing a connection between the text of the work of art and the text of the Bible. The pragmatic functions of bibleisms are considered.

Key words: bibleism, precedent name, intertextuality, allusive function.